

УДК 378.016:81'243

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Оксана Тинкалюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Проаналізовано підходи вчених до трактування сутності ключових понять дослідження; розкрито варіативність поглядів дослідників щодо визначення структури іншомовної комунікативної компетенції; на підставі проведеного педагогічного експерименту визначено індекс зацікавленості студентів до вивчення англійської мови.

Ключові слова: сутність, структура, іншомовна комунікативна компетенція, іншомовна професійна комунікативна компетенція.

В умовах інтеграції економіки України в Європейський простір успішне вирішення багатьох професійних і життєво важливих завдань фахівцями різних спеціальностей суттєво залежить від рівня сформованості їхньої іншомовної комунікативної компетентності. З огляду на це проблема поліпшення іншомовної підготовки майбутніх фахівців різного професійного спрямування у вищих навчальних закладах набула особливої актуальності й стала предметом багатьох наукових досліджень, зокрема:

- психологічні аспекти формування комунікативної компетенції вивчали О. Бодальов, Ю. Ємельянов, Н. Кузьміна, С. Макаренко, Ю. Паскевська, Л. Петровська, Н. Чепелєва, В. Черевко та ін.;
- дидактичні аспекти досліджували В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Г. Китайгородська, В. Коростильов, Ю. Пассов, Т. Симоненко, О. Тарнопольський, С. Шатілов та ін.;
- сутність і структуру іншомовної професійної комунікативної компетенції з'ясували А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Гез, С. Козак, О. Павленко, Н. Пруднікова, Ю. Федоренко, Н. Чернова та ін.;
- впровадженням компетентнісного підходу в систему освіти займалися Н. Бібік, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Поментун та ін.

Дослідження останніх років доводять, що іншомовна комунікативна компетенція є складним багатокomпонентним явищем. Проте слід зауважити,

що дослідники розглядають з різних позицій як поняття “компетентність” і “компетенція”, так і їхні складові та види.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті сутності та структури іншомовної комунікативної компетенції. Відповідно до мети визначено *завдання дослідження*:

- з’ясувати сутність головних понять нашого дослідження;
- розглянути структуру іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей;
- експериментально визначити індекс зацікавленості студентів до вивчення англійської мови.

У сучасних дослідженнях *іншомовну комунікативну компетентність* тлумачать як необхідний людині рівень сформованості досвіду міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з огляду на власні здібності й соціальний статус [3, с. 13].

Іншомовну професійну компетентність майбутнього фахівця науковці розглядають як:

- здатність здійснювати міжкультурне професійно спрямоване спілкування; взаємодіяти з носіями іншої культури, беручи до уваги національні цінності, норми та уявлення; створювати позитивний настрій спілкування для комунікантів; вибирати комунікативно цілеспрямовані способи вербальної та невербальної поведінки на основі знань про науку і культуру інших народів у межах полілогу культур [1, с. 16];
- результат затрачених зусиль, спрямованих на формування таких іншомовних знань і вмінь, які відображають лінгвістичний, професійно-контекстуальний, психологічний, соціальний та ситуативний стан мови як засобу професійного спілкування в сфері фінансів та особистісного спілкування [5, с. 63];
- сформовану в процесі навчання іноземної мови здатність вільно і адекватно до умов соціально-рольових ситуацій професійної діяльності розуміти й зумовлювати відповідні мовленнєві висловлювання згідно з теоретичними положеннями і знаннями, що виконують інформаційно-комунікативну функцію, а також практичні вміння та навички, які забезпечують перцептивно-комунікативну та інтеракційно-комунікативну функції спілкування за допомогою засобів іноземної мови [7, с. 12];
- володіння індивідом необхідною сумою знань, умінь і навичок, що визначають ступінь сформованості його професійної діяльності, стилю професійного спілкування та його особистості як носія визначених цінностей, ідеалів і професійної свідомості [11, с. 8].

Отже, іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною характеристикою професійної діяльності фахівця, яка охоплює такі *підструктури*:

- *діяльнісну* (знання, уміння, навички та способи здійснення професійної діяльності);
- *комунікативну* (знання, уміння, навички та способи здійснення професійного спілкування).

Якщо компетентність характеризують знання, уміння, навички та способи організації спілкування, то компетенцію — здатність фахівця використовувати набуті знання, сформовані вміння тощо.

Зазначимо, що в теорії навчання іноземних мов у вищій школі здебільшого вживають два поняття: “лінгвістична/мовна компетенція” та “комунікативна компетенція”. Поняття “лінгвістична компетенція” вперше ввів американський учений Н. Хомський [13]. Його вживають у значенні знання норми, правил і форм мови.

Термін “комунікативна компетенція” ввійшов у науковий обіг у 1972 р. завдяки працям американського лінгвіста Д. Хаймза [14]. Учений вживає його у значенні знання, що дає змогу індивідові здійснювати функціонально спрямоване мовленнєве спілкування та забезпечує досягнення успіху в комунікації у середовищі іншомовної культури.

У сучасних дослідженнях термін “*іншомовна комунікативна компетенція*” тлумачать так:

- здатність брати до уваги у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій [4, с. 18];
- знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації [8, с. 14];
- ступінь задовільного володіння певними нормами спілкування, поведінки як результат навчання, як засвоєння етно- і соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки, ступінь володіння технікою спілкування, як мовну систему в дії [10, с. 12];
- знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, зміст якої охоплює знання основних понять лінгвістики мови (стилі, типи, способи зв'язку речень у тексті), уміння та навички аналізу тексту та власне комунікативні надбання [12, с. 6–7].

Розглядаючи *професійно-комунікативну компетенцію* як особливий вид компетенції, вчені визначають її як:

- інтегральну властивість особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування та її прояви в професійній діяльності [5, с. 103].
- інтегрований компонент комунікативного менеджменту, комунікативної та професійної компетенції, який передбачає володіння мовою і професійно орієнтованим мовленням на варіативно-адаптивному рівні, а також на рівні вільного ділового спілкування (для фахівців, що мають високий рівень комунікативно-професійної компетенції), вирішення завдань щодо формування позитивного іміджу організації або особи [8, с. 14].
- готовність та здатність до оволодіння предметними, науковими знаннями в професійному спілкуванні [11, с. 8].

Аналіз цих та інших праць засвідчує, що науковці розглядають поняття “іншомовна комунікативна компетенція” з позиції свого дослідження, виокремлюючи в ньому те, що важливе для спеціаліста з погляду певної науки. Зауважимо, що є різні думки фахівців щодо структури означеного феномена. Зокрема, А. Андрієнко запропонувала модель іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів технічного вищого навчального закладу, яка складається із сукупності ключових компетенцій: лінгвістичної, дискурсивної, стратегічної, соціокультурної, прагматичної (соціальної), лінгвопрофесійної, соціально-інформаційної, соціально-політичної, персональної (особистісної, індивідуальної) [1, с. 16–17].

Г. Архіпова виділила у структурі комунікативної компетенції спеціаліста медичного профілю п’ять компонентів:

- *лінгвістичну (мовну) компетенцію (соціолінгвістичну)*;
- *тематичну компетенцію*, що передбачає володіння екстралінгвістичною інформацією (це система знань професійних особливостей і реалій, етикетних форм мови і вміння користуватись ними в різних сферах ділового спілкування);
- *соціокультурну компетенцію* (поведінкову, етикетну);
- *компенсаторну компетенцію* (вміння домагатися взаєморозуміння; комплекс спеціальних мовних умінь, що характеризують рівень володіння іноземною мовою як засобом спілкування);
- *навчальну компетенцію* (вміння вчитися, навчальні і компенсуючі вміння, вміння користуватися довідковою літературою тощо) [2, с. 12–13].

Інші дослідники (зокрема, Н. Гез) вважають, що спочатку використовували термін “лінгвістична компетенція”, а згодом, зважаючи на вузьке розуміння цього поняття, було запропоноване ширше — “комунікативна компетенція”. У її структурі виокремлюють такі складові:

- *вербально-комунікативна компетенція* (здатність опрацювати, групувати, запам'ятовувати і у разі необхідності згадувати знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення);
- *лінгвістична компетенція* (здатність розуміти, продукувати необмежену кількість мовно правильних речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання);
- *вербально-когнітивна компетенція* (здатність брати до уваги під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність і вживання мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій);
- *метакомунікативна компетенція* (здатність володіти понятійним апаратом, який необхідний для аналізу та оцінення засобів мовленнєвого спілкування) [4, с. 19].

С. Козак, досліджуючи *іншомовну комунікативну компетенцію* майбутніх фахівців морського флоту, трактує її як сукупність чотирьох компетенцій (лінгвістичної, соціокультурної, стратегічної та професійної).

Важливою складовою іншомовної комунікативної компетенції, на думку вченої, є *лінгвістична компетенція* — комплекс знань, умінь та навичок, які забезпечують оволодіння мовними засобами, визначення комунікативного змісту розуміння окремих мовних одиниць, їхніх значень, форми і структури, зв'язків між ними. У її структурі дослідниця виокремлює такі компетенції:

- *лексичну* (складається з лексичних та граматичних елементів);
- *граматичну* (знання та вміння користуватися граматичними ресурсами мови);
- *семантичну* (здатність студента усвідомлювати й контролювати організацію змісту, відношення слова до його загального контексту, внутрішньолексичні зв'язки, значення граматичних елементів, категорій, структур);
- *фонологічну, орфографічну та орфоепічну* (ці компетенції формуються лише настільки, наскільки є необхідним для усної та письмової комунікації в межах академічного й професійного середовища) [7, с. 8].

Другою складовою іншомовної комунікативної компетенції є *соціокультурна компетенція*, яка характеризує розуміння лінгвокраїнознавчих реалій, ономастичної лексики, фразеології та афористики з національно-культурною семантикою. Вона сприяє розвитку розуміння й тлумачення різних аспектів культури і мовної поведінки у професійному середовищі. Ця компетенція забезпечує також розвиток умінь, характерних для поведінки в різних культурних і професійних ситуаціях, та реакцію на

них. Цілісну систему соціокультурної компетенції формують такі взаємопов'язані компоненти:

- *країнознавча* (охоплює усталені знання, професійну тематику, молодіжну тематику, що забезпечує формування системи знань про народ-носій мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки у галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї);
- *лінгвокраїнознавча*, що характеризує здатність сприймати мову в її культурноносній функції, з національно-культурними особливостями (охоплює знання мовних одиниць, зокрема з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленневих ситуацій);
- *соціолінгвістична компетенція* (це знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів).

Важливу роль у структурі іншомовної комунікативної компетенції відіграє *стратегічна компетенція*. Вона характеризує наявність блоку знань, умінь та навичок, що забезпечують розуміння методу викладу й способу поєднання речень, визначення важливості теми повідомлення, логічного зв'язку між частинами тексту та порядку деталізації їхнього логічного взаємозв'язку.

Професійна компетенція, на думку С. Козак, поєднує такі типи знань, умінь та навичок, які:

- забезпечують розуміння конкретних професійних проблем та адекватність формулювання висновків, об'єктивізацію спеціальних термінів, виокремлення головної інформації, оцінення її значущості з позиції професійної діяльності;
- допомагають подолати психологічні бар'єри під час спілкування за допомогою засобів іноземної мови;
- активізують комунікативний потенціал особистості на основі усвідомлення нею власної потреби в такому спілкуванні [7, с. 11].

Структурно-змістова модель комунікативно-професійної компетенції (за О. Павленко) містить мовні, культурно- і предметно-змістові, соціальні (соціально-психологічні та соціолінгвістичні) знання, а також навички і вміння користуватися ними для вирішення завдань щодо спілкування у простих і комбінованих видах комунікативної діяльності [8, с. 18].

Головні компоненти комунікативної компетенції майбутніх митників, на думку дослідниці, такі:

- *лінгвістичні* (говоріння, сприймання на слух, письмо, читання);
- *прагматичні* (уміння кодувати і декодувати повідомлення за вербальними і невербальними каналами, знання і вміння вступити в мовленнєвий контакт у конкретних ситуаціях);
- *соціокультурні* (правила ввічливого спілкування, соціальних умовностей, культурні умовності тощо) [8, с. 14–15].

Дещо інші підходи у визначенні структури іншомовної комунікативної компетенції простежуються в інших дослідників окресленої проблеми. Зокрема, М. Прадівляний [9, с. 14], досліджуючи засади формування іншомовної компетентності фахівців технічних та економічних спеціальностей, пропонує розглядати *лексичну, граматичну, семантичну, фонологічну, орфографічну, орфоенічну, соціолінгвістичну, дискурсивну, функціональну компетенції* як складові іншомовної комунікативної компетенції.

Н. Прудникова виокремлює такі її складові: *лінгвістичну, соціолінгвістичну та предметну* компетенції [10, с. 13].

Ю. Федоренко [12, с. 7] відносить до складових іншомовної комунікативної компетенції *мовленнєву, мовну, дискурсивну, стратегічну та соціокультурну* компетенції.

Мовленнєва компетенція ґрунтується на таких видах компетенцій:

- *компетенція у говорінні* (охоплює компетенцію в діалогічному та монологічному мовленні);
- *лексична* (лексичні знання і мовленнєві лексичні навички);
- *граматична* (граматичні знання і мовленнєві граматичні навички);
- *фонологічна* (фонетичні знання та мовленнєві слухо-вимовні навички).

Мовна компетенція охоплює мовні знання (*лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні*) та відповідні навички.

Дискурсивна компетенція охоплює комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей-зразків.

Аналіз цих підходів засвідчує, що іншомовна комунікативна компетенція є багатокомпонентною структурою. Отже, ефективність її формування значною мірою залежатиме від урахування різних механізмів та чинників, що притаманні процесу вивчення іноземної мови.

Ми вважаємо, що одним з вагомих чинників формування іншомовної комунікативної компетенції є зацікавленість майбутніх фахівців у вивченні іноземної мови. З метою виявлення рівня зацікавленості студентів іноземною мовою ми провели анкетування студентів 1-го та 2-го курсів економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Педагогічним експериментом було охоплено 184 студенти. Індекс

зацікавленості студентів до вивчення англійської мови ми визначали за такою формулою:

$$I = \frac{a(+1) + b(0,5) + c(0) + d(-0,5) + e(-1)}{N},$$

де a — загальна кількість максимально зацікавлених студентів;

b — загальна кількість зацікавлених студентів;

c — загальна кількість байдужих студентів;

d — загальна кількість незацікавлених студентів;

e — загальна кількість максимально незацікавлених студентів;

N — загальна кількість студентів, охоплених експериментом [6, с. 183–184].

Індекс зацікавленості студентів-економістів ми визначали протягом двох років, для того щоб з'ясувати зміни у ставленні студентів до вивчення іноземної мови. Результати дослідження подаємо у вигляді узагальненої таблиці:

Оцінка студентів	Кількість відповідей/частка від загальної кількості відповідей, %			
	1-й курс (2006/07)	2-й курс (2007/08)	3-й курс (2006/07)	4-й курс (2007/08)
a	35/(35.72)	50/(51.02)	35/(35.72)	48/(55.81)
b	51/(52.04)	42/(42.86)	51/(52.04)	34/(39.53)
c	8/(8.16)	4/(4.08)	8/(8.16)	3/(3.49)
d	4/(4.08)	2/(2.04)	4/(4.08)	1/(1.17)
e	0/(0)	0/(0)	0/(0)	0/(0)
N	98/(100)	98/(100)	98/(100)	86/(100)

У студентів 1-го курсу (2006/07 н. р.) цей показник становив 0,60, або 60%. На 2-му курсі простежувалися позитивні зміни, зумовлені створенням навчальних посібників, запровадженням у навчальний процес сучасних педагогічних технологій (ігрової, комп'ютерної, проблемної тощо), розробленням завдань тестового контролю знань для змістових модулів.

Отже, показник рівня зацікавленості студентів 2-го курсу зріс до 0,71, або 71%. Рівень зацікавленості студентів 1-го курсу (2007/08 н. р.) є дещо вищим, ніж рівень студентів 1-го курсу (2006/07 н. р.), він становить 0,76, або

76%. Такий рівень зацікавлення студентів до вивчення англійської мови можна пояснити ліпшим стартовим рівнем знань студентів, баченням перспективи у використанні англійської мови у подальшій кар'єрі, а також впровадженням сучасних педагогічних технологій на заняттях з першого року навчання студентів.

Як видно з поданої таблиці, 87,76% студентів 2-го курсу (2007/08 н. р.) та 95,34% студентів 1-го курсу (2007/08 н. р.) були зацікавлені у вивченні англійської мови. Водночас 6,12 та 4,66% респондентів висловили незацікавленість або байдуже ставлення до вивчення іноземної мови. Таке ставлення можна пояснити суб'єктивними причинами: відсутністю наполегливості у студентів, низьким або дуже низьким стартовим рівнем знань, умінь і навичок у володінні іноземною мовою, а також формальним ставленням студентів до навчання.

Підсумовуючи, зазначимо, що дослідники проблеми формування іншомовної комунікативної компетенції спочатку до переліку ключових компонентів комунікативної компетенції відносили мовну [12] (у деяких авторів — лінгвістична [1; 2; 4; 7; 8; 12] або граматична [7; 9]) і мовленнєву компетенції [12], (в деяких науковців — прагматична [1; 8] або стратегічна [1; 12]). Соціокультурну та соціолінгвістичну компетенції виокремлюють усі науковці. Згодом методисти ввели до складу комунікативної компетенції дискурсивну, тематичну, компенсаторну, соціальну та навчальну компетенції.

Аналіз моделей комунікативної компетенції свідчить про те, що всі вони побудовані на засадах системного підходу, який передбачає дослідження комунікативної компетенції як системи, визначення її внутрішніх особливостей і зв'язків. Зауважимо, що вчені розглядають іншомовну комунікативну компетенцію як цілісну структуру, у якій виокремлюють окремі підструктури (компоненти, складові, елементи, види компетенцій тощо). Проаналізовані моделі є спробою описати й пояснити складне явище “*комунікативна компетенція*” через виділення багатьох її елементів. Узагальнюючи, зазначимо, що розглянуті нами питання не вичерпують окресленої проблеми і потребують подальшого її дослідження.

1. Андриенко А. С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ростов н/Д, 2007.
2. Архипова Г. С. Формирование иноязычной компетентности будущего специалиста (медицинского профиля). Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Чита, 2006.

3. *Вольфовська Т.* Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. 2001. № 3. С. 13–16.
4. *Гез Н. И.* Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. 1985. № 2. С. 17–24.
5. *Клименко Е. В.* Формирование иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности будущих финансистов: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калуга, 2004.
6. *Ковальчук Л. О.* Міжпредметні зв'язки у вивченні хіміко-технологічних дисциплін в економічному бізнес-коледжі: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів, 2002.
7. *Козак С. В.* Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2001.
8. *Павленко О. О.* Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2005.
9. *Прадівляний М. Г.* Формування професійно спрямованої іномовної компетентності фахівців технічних та економічних спеціальностей засобами сучасних інформаційних технологій: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2006.
10. *Прудникова Н. Н.* Педагогическая технология формирования иноязычной компетенции студентов неязыковых вузов: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Саратов, 2007.
11. *Сура Н. А.* Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою 2005 года: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2005.
12. *Федоренко Ю. П.* Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луцьк, 2005.
13. *Хомский Н.* О понятии “ правило грамматики” // Новое в лингвистике. М., 1965. Вып. 4. С. 34–65.
14. *Hymes D.* On Communicative Competence // C. J. Brumfit and K. Johnson (eds.). The Communicative Approach to Language Teaching. London, 1979. P. 5–27.

**FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION COMPETENCE ESSENCE
AND STRUCTURE OF HIGHER SCHOOL STUDENTS OF NOT
LINGUISTIC SPECIALTIES**

Oksana Tynkalyuk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41 UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article analyses the approaches to interpreting the essence of research basic concepts; reveals the variety of research views of defining the foreign language communication competence structure; on the basis of the pedagogical experiment identifies the index of students' interest in learning English language.

Key words: essence, structure, foreign language communication competence, foreign language professional communication competence.

Стаття надійшла до редколегії 5.03.2008
Прийнята до друку 15.05.2008